

DOMSTOLENS DOM

13. februar 1985 ¹

I sag 267/83

angående en anmodning, som Bundesverwaltungsgericht (den øverste forvaltningsdomstol i Forbundsrepublikken Tyskland) har indgivet til Domstolen for i den for nævnte ret verserende sag

Aissatou Diatta, senegalisisk statsborger, boende i Vestberlin,

mod

Land Berlin, repræsenteret af Berlins Polizeipräsident (politidirektør),

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af artiklerne 10 og 11 i Rådets forordning nr. 1612/68 af 15. oktober 1968 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet,

har

DOMSTOLEN

sammensat af præsidenten Mackenzie Stuart, afdelingsformændene G. Bosco, O. Due og C. Kakouris, dommerne U. Everling, K. Bahlmann og R. Joliet,

generaladvokat: M. Darmon

justitssekretær: fuldmægtig D. Louterman

afsagt følgende

¹ — Processprog: Tysk.

DOM

Sagsfremstilling

1. Faktiske omstændigheder og retshandlinger

Aissatou Diatta, der er senegalisisk statsborger, giftede sig den 3. juli 1977 med en fransk statsborger, der i flere år har boet og arbejdet i Vestberlin, og som er i besiddelse af en opholdstilladelse for EF-borgere, der sidst er blevet forlænget indtil den 21. august 1985.

Diatta kom den 13. august 1977 til Vestberlin for sammen med sin mand at tage ophold i dennes lejlighed.

Diatta har siden februar 1978 til stadighed haft beskæftigelse som hushjælp. Den 13. marts 1978 fik hun en midlertidig opholdstilladelse, der var gyldig indtil den 16. juli 1980.

Diatta har levet adskilt fra sin mand siden den 29. august 1978 og bor i Vestberlin i egen, lejet bolig. Hun agter at lade sig skille fra sin mand, så snart det efter fransk ret er juridisk muligt.

Ved udløbet af opholdstilladelsen ansøgte Diatta den kompetente myndighed om forlængelse. Den 29. august 1980 afslog Berlins Polizeipräsident (politidirektør) ansøgningen med den begrundelse, at hun ikke længere kunne anses for medlem af nogen EF-borgers familie, og at hun ikke længere opretholdt nogen fælles bolig med sin mand.

Diatta klagede over afslaget, men den 12. december 1980 blev klagen afvist af Senator für Inneres (medlem af Berlins bystyre med ansvar for indre anliggender).

Diatta anlagde herefter sag ved Verwaltungsgericht Berlin, der ved dom af 6. november 1981 gav hende delvis medhold,

idet de anfægtede administrative afgørelser annulleredes, og idet politidirektøren blev pålagt på grundlag af Ausländergesetz (fremmedloven) af 28. april 1965 at træffe en ny afgørelse vedrørende Diattas ansøgning. I øvrigt gav Verwaltungsgericht ikke Diatta medhold, hvorved det anførtes, at hun ikke kunne antages at have krav på opholdstilladelse i medfør af artikel 7, stk. 1, i Aufenthaltsgesetz/EWG (tysk lov om EF-borgeres indrejse og ophold) af 22. juli 1969, da hun ikke opfyldte betingelsen om, at der skal foreligge en fælles bolig med en ægtefælle, der er EF-borger.

Diatta ankede Verwaltungsgerichts dom til Oberverwaltungsgericht Berlin, der den 27. april 1982 stadfæstede dommen. Forinden havde politidirektøren i medfør af sine skønmæssige beføjelser den 4. februar 1982 på ny afslået at forlænge opholdstilladelsen.

Diatta indbragte herefter sagen som revisionsankesag for Bundesverwaltungsgericht.

Da Bundesverwaltungsgericht, 1. afdeling, fandt, at der ikke kunne afsiges dom, uden at der forelå en fortolkning af artiklerne 10 og 11 i Rådets forordning nr. 1612/68 af 15. oktober 1968 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet (EFT 1968 II, s. 467), besluttede retten ved kendelse af 18. oktober 1983 i medfør af EØF-traktatens artikel 177 at udsætte sagen, indtil Domstolen præjudicielt har afgjort følgende spørgsmål:

- 1) Skal artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 1612/68 fortolkes således, at en ægtefælle til en arbejdstager, der er stats-

borger i en medlemsstat og er beskæftiget på en anden medlemsstats område, anses for at have bopæl »hos... [arbejdstageren]«, selv om han varigt har ophævet samlivet, men bebor en anden bolig i samme område?

- 2) Skal artikel 11 i forordning nr. 1612/68 fortolkes således, at en ægtefælle (der ikke selv er statsborger i en medlemsstat) til en statsborger i en medlemsstat, som udøver erhverv på en anden medlemsstats område, har opholdsret i denne medlemsstat, uanset om vedkommende opfylder betingelserne for opholdsret i henhold til forordningens artikel 10, når den pågældende ønsker at udøve en lønnet beskæftigelse på medlemsstatens område?

Bundesverwaltungsgerichts kendelse blev registreret på Domstolens justitskontor den 5. december 1983.

I medfør af artikel 20 i protokollen vedrørende statuten for EØF-Domstolen har følgende indgivet skriftlige indlæg: 9. februar 1984, sagsøgeren i hovedsagen *Diatta*, ved advokat Dieter Eichhorn, Berlin; den 12. marts, Land Berlin, ved advokat Heinz Scholze, Berlin; den 13. marts, Kommissionen for De europæiske Fællesskaber, ved Manfred Beschel, den juridiske tjeneste; den 15. marts, kongeriget Nederlandenes regering, ved I. Verkade, udenrigsministeriets generalsekretær, og Det forenede Kongeriges regering, ved G. Dagtoglou, Treasury Solicitor's Department; den 16. marts 1984, Forbundsrepublikken Tysklands regering, ved Ministerialrat Martin Seidel og Ernst Röder, Regeringsrat i økonomiministeriet.

På grundlag af den refererende dommers rapport og efter at have hørt generaladvo-

katen har Domstolen besluttet at indlede den mundtlige forhandling uden forudgående bevisførelse. Den har dog anmodet parterne i retsforhandlingerne om under retsmødet at koncentrere deres mundtlige indlæg om visse spørgsmål, de i forvejen har fået meddelelse om.

2. Skriftlige indlæg for Domstolen

Sagsøgeren i hovedsagen *Diatta* har gjort gældende, at hun i medfør af artiklerne 10 og 11 i forordning nr. 1612/68 må antages at have et selvstændigt krav på den ansøgte opholdstilladelse.

a) Den opholdsret, som i henhold til artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 1612/68 tilkommer ægtefæller til arbejdstagere, der er statsborgere i en EF-medlemsstat, gælder ifølge sagsøgeren også tilfælde, hvor ægtefællerne bor i samme område, om end i hver sin bolig. Det er ifølge artikel 10 ikke nogen udtrykkelig betingelse, at der er tale om fælles bolig. Der er med bestemmelsen blot tænkt på det forhold, at en arbejdstager stiller en lejlighed til rådighed for sin ægtefælle. Ifølge bestemmelsens ordlyd, de reale hensyn bag den samt dens formål er den afgørende betingelse, at arbejdstageren om nødvendigt har opfyldt forpligtelsen til at stille en bolig til rådighed for sin ægtefælle, således at det familiemedlem, der tager ophold på det sted, hvor han befinder sig, ikke står uden bolig eller lever under utilstrækkelige forhold, hvilket ville være i strid med hensynet til den offentlige orden og sikkerhed. Der tales i artikel 10, stk. 3, om en bolig, »der svarer til de krav, der anses for normale ... i det område, hvor han er beskæftiget«, og formålet hermed er at undgå enhver form for forskelsbehandling mellem indenlandske og udenlandske arbejdstagere. Det er offentligretlige hensyn til den offentlige sikkerhed og orden, der har gjort, at lovgiver har opstillet det som

en betingelse for ægtefællens opholdsret, at arbejdstageren stiller en sådan bolig til hans eller hendes rådighed. Dette udelukker imidlertid ikke, at ægtefællen ved at leje en egen bolig skaffer sig boligforhold, der går ud over, hvad der kræves.

Da den eneste retlige betingelse for, at ægtefællen har en personlig, offentligretligt hjemlet ret til indrejse og ophold, således må antages at være, at der foreligger en bolig, der opfylder betingelserne i forordning nr. 1612/68, må det være klart, at man ikke kan fortolke forordningen indskrænkende, således at det skulle kunne kræves, at det ægteskabelige samliv opretholdes.

Når henses til den mulighed, der efter tysk ret er til at bringe det ægteskabelige samliv i form af en fælles bopæl til ophør, vil det være udtryk for en rendyrket formalisme at kræve, at arbejdstageren og hans ægtefælle skulle opretholde en fælles bolig. Det vil i givet fald være helt umuligt for en udenforstående eller for myndighederne at få vished om, at et sådant samliv rent faktisk består, selv om en sådan situation retligt set vil kunne sidestilles med tilfælde, hvor ægtefællen opretter en ny og selvstændig bolig. Det kan ikke være afgørende, om der består et ægteskabeligt samliv, og af den grund hverken kan eller skal det kræves, at midtpunktet for ægtefællernes liv befinder sig i én og samme bolig. I modsat fald ville man i tilfælde, hvor ægtefællerne har ophævet samlivet, nå til helt vilkårlige resultater med hensyn til spørgsmålet om ægtefællens opholdsret, alt efter om ægtefællerne uanset en ophævelse af det ægteskabelige samliv fortsat opretholder en fælles bolig, eller om de har to selvstændige boliger.

Såfremt man undtagelsesfrit krævede, at ægtefællerne opretholder en fælles bolig, ville arbejdstageren til enhver tid, ved at nægte ægtefællen adgang til boligen, kunne få ham eller hende udvist. Hvis der ikke gives en således udstødt ægtefælle mulighed for at oprette en selvstændig bolig uden at

skulle risikere at blive udvist, ville han eller hun blive bragt i et afhængighedsforhold, der er uforeneligt med princippet om menneskets selvbestemmelsesret.

Så længe ægteskabet består, er der altid en teoretisk mulighed for en forsoning mellem ægtefællerne. Dette vil ikke være tilfældet, såfremt man afslår at give den ene ægtefælle opholdsret og dermed tvinger ham eller hende til at forlade den anden ægtefælles opholdsland.

Så længe et ægteskab ikke er blevet opløst ved en endelig, retskraftig afgørelse, er en administrativ myndighed hverken berettiget til at vurdere, om ægtefællerne kan forsones, eller til at fastslå, at der foreligger et endeligt brud mellem dem. En sådan handling fra en administrativ myndigheds side ville kunne foregribe den afgørelse, som det tilkommer den dømmende magt at træffe.

EØF-traktatens artikel 48 indeholder en offentligretligt hjemlet personlig ret for arbejdstagerens familiemedlemmer til at indrejse til og opholde sig på en anden medlemsstats område. Ægtefællen har hermed en efter positiv ret beskyttet stilling, så længe selve ægteskabet også består. Der er ikke tale om en blot afledet ret for ægtefællen, men om en individuel retsstilling, der f.eks. fortsat består efter arbejdstagerens død. Domstolen har fastslået, at arbejdstagerens familiemedlemmer med hensyn til sociale fordele nyder selvstændige og personlige rettigheder. Domstolens praksis hviler på den opfattelse, at det ville være i strid med de reale hensyn og formålet med de fællesskabsretlige bestemmelser ikke at give familiemedlemmer til arbejdstagere fra andre medlemsstater de samme rettigheder, som landets egne statsborgere har. Dette er også udgangspunktet for de her omhandlede bestemmelser, idet man i betragtning af de hensyn, der søges tilgodeset hermed, har ønsket at forbedre den retsstilling, arbejdstagerens familiemedlemmer har i henhold til forordning nr. 1612/68. Domstolen søger

ifølge praksis at styrke retsstillingen for de familiemedlemmer til en arbejdstager, der har taget ophold hos ham, og det er blevet fastslået, at disse familiemedlemmer nyder selvstændige rettigheder. Det ville være i strid med den anførte tendens i Domstolens praksis til at udvide området for familiemedlemmernes rettigheder, såfremt man fortolkede artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 1612/68 indskrænkende og undtagelsesfrit krævede, at ægtefællerne deler en fælles bolig.

b) Artikel 11 i forordning nr. 1612/68 gælder såvel statsborgere fra EF-medlemsstater som statsborgere fra andre lande. Artiklen giver udtrykkeligt ægtefællen til en statsborger i en medlemsstat ret til at påtage sig enhver form for lønnet beskæftigelse hvor som helst i opholdsstaten. Denne ret vil ikke kunne realiseres, såfremt artikel 10 i forordning nr. 1612/68 fortolkes indskrænkende, således at opholdsretten betinges af, at der består en fælles bolig. Den i artikel 11 omhandlede frie bevægelighed bevirker nødvendigvis, at ægtefællen retmæssigt kan vælge at oprette en selvstændig bolig i tilfælde af, at han eller hun udøver en erhvervsmæssig virksomhed i et andet område end dér, hvor ægtefællen har bopæl.

Uanset grunden til, at der oprettes en selvstændig bolig i forhold til ægtefællens, må forholdet retligt bedømmes ens.

Artikel 11 i forordning nr. 1612/68 skaber en videregående ret til ophold end den, som hjemles i artikel 10, og bestemmelsen kan ikke — i lyset af artikel 10 — fortolkes indskrænkende, da dette ville være i strid med den udtrykkelige ordlyd af artikel 11, der må antages at være udtryk for lovgivers vilje. Spørgsmålet om, hvorledes artikel 11 i det foreliggende tilfælde skal fortolkes og anvendes, må vurderes uafhængigt af de i artikel 10 omhandlede betingelser.

Sagsøgte i hovedsagen *Land Berlin* har gjort gældende, at de to spørgsmål, Domstolen har fået forelagt, bør besvares benægtende.

a) Udtrykket »tage bopæl hos« må såvel bogstaveligt som ifølge formålene med artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 1612/68, betyde at »dele en bolig med nogen«. Ifølge forordningens artikel 10, stk. 3, er det en forudsætning for at anvende stk. 1, at arbejdstageren for sin familie råder over en bolig, der opfylder de krav, der anses for normale for indenlandske arbejdstagere i det område, hvor han er beskæftiget. Det er ikke tilstrækkeligt, at separerede ægtefæller bor i samme område og hver for sig råder over en bolig, der opfylder de nævnte krav. Formålet med forordningens artikel 10 er ligesom formålet med Aufenthaltsgesetz/EWG at tilgodese de pågældende arbejdstageres interesser og at sikre, at deres familieband kan opretholdes.

Såfremt man anerkender en opholdsret for EF-arbejdstageres familiemedlemmer, der ikke hviler på et familiesammenhold, vil dette i praksis få uacceptable følger.

b) Forordning nr. 1612/68 afløste Rådets forordning nr. 15 af 16. august 1961 om de indledende foranstaltninger til gennemførelse af arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet (JO 57, s. 1073) og Rådets forordning nr. 38/64 af 25. marts 1964 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet (JO 62, s. 965). Den er udtryk for en tredje og sidste fase i gennemførelsen af arbejdskraftens frie bevægelighed i henhold til EØF-traktatens artikel 48.

De pågældende arbejdstagere har ifølge artikel 48 ikke alene en lige ret til arbejde (artikel 48, stk. 3, litra a)), men også rettig-

heder i henseende til ophold (artikel 48, stk. 3, litra c)).

Der er i forordning nr. 1612/68 taget højde for denne sondring mellem de to former for rettigheder. Den ene form for rettighed, nemlig »retten til arbejde«, er udelukkende reguleret i forordningens artikel 11.

Dette fremgår af selve ordlyden af bestemmelsen. De familiemedlemmer, bestemmelsen vedrører, har »ret til at udøve enhver lønnet beskæftigelse på hele denne medlemsstats område«. Artikel 11 regulerer på ingen måde spørgsmålet om familiemedlemmernes opholdsret, eller for den sags skyld deres ret til at tage egentlig bopæl.

Rigtigheden af denne fortolkning bestyrkes af den måde, som artikel 11 i forordning nr. 1612/68 er blevet til på. Grundlaget for artiklerne 10 og 11 er artiklerne 17 og 18 i forordning nr. 38/64, der var indeholdt i forordningens afsnit II om »arbejdstagerens familie«. Artikel 18, stk. 1, 1. pkt., i forordning nr. 38/64 indeholdt en udtrykkelig henvisning til artikel 17, hvorfor det familiemedlem, der ikke kunne støtte ret på artikel 17, ikke kunne antages at have nogen selvstændig ret til ophold. Retten til at udøve en lønnet beskæftigelse forudsatte, at det pågældende familiemedlem opfyldte de betingelser for retten til ophold, der var indeholdt i artikel 17 i forordning nr. 38/64. Den omstændighed, at artikel 11 i forordning nr. 1612/68 ikke indeholder nogen udtrykkelig henvisning til artikel 10, kan ikke tages som udtryk for, at der ikke fortsat består en sådan forbindelse mellem de to former for rettigheder. Når det familiemedlem, der ønsker opholdsret, ikke længere har, eller endog ikke søger at opnå, nogen faktisk familiemæssig tilknytning til den arbejdstager, der har opholdsret, kan vedkommende ikke antages at have noget selvstændigt krav på en opholdsret. Såvel Fællesskabets forordninger som forbundsloven vedrørende EF-borgeres indrejse og ophold har til formål at lette arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet.

De rettigheder for familiemedlemmer, der i denne forbindelse søges beskyttet, er udledt af hensynet til selve arbejdstageren. Når dette hensyn ikke gør sig gældende, kan der ikke antages at foreligge nogen rettigheder for de pågældende familiemedlemmer.

Forbundsrepublikken Tysklands regering har ligeledes gjort gældende, at de to af Bundesverwaltungsgericht forelagte spørgsmål bør besvares benægtende.

a) Det fremgår af selve ordlyden af artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 1612/68, at ægtefællens opholdsret i princippet kun består, såfremt han eller hun bor i arbejdstagerens bolig.

Denne fortolkning er i overensstemmelse med de reale hensyn bag og formålet med bestemmelsen.

Det fremgår af femte betragtning til forordning nr. 1612/68, at formålet med artikel 10, stk. 1, litra a), er at gøre det muligt for arbejdstageren at leve sammen med sin familie. Det skal således være muligt for ægtefællerne at oprette og videreføre det ægteskabelige samliv, der netop er kendetegnet ved, at ægtefællerne deler bolig.

En fortolkning, der går videre end, hvad der fremgår af ordlyden af artikel 10, stk. 1, litra a), må i hvert fald forudsætte, at noget sådant er i overensstemmelse med de reale hensyn bag og formålet med bestemmelsen. Det har imidlertid netop intet at gøre med en familieforening, når ægtefællerne opgiver det ægteskabelige samliv og permanent lever adskilt, og når den ægtefælle, der har fulgt den vandrende arbejdstager til en anden medlemsstat, bor i en egen bolig. En sådan adskillelse mellem ægtefællerne fjerner det retlige grundlag for at give den vandrende arbejdstagers ægtefælle den i artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 1612/68 omhandlede fortrinsstilling.

b) Følgen af en bekræftende besvarelse af det andet spørgsmål vil være, at spørgsmålet om arbejdstagerens ægtefælles eller børns opholdsret, når disse udøver en lønnet beskæftigelse, må bedømmes på grundlag af artikel 11 og ikke artikel 10. Artikel 10, stk. 1, litra a), vil derfor miste enhver betydning for bedømmelsen af denne persongrupperes forhold. En sådan fortolkning er uantagelig.

Artikel 11 i forordning nr. 1612/68 regulerer kun spørgsmålet om ægtefællens og børnenes adgang til arbejdsmarkedet. Dette fremgår af selve ordlyden af bestemmelsen, ved hvilken der må antages at være tænkt på den samme retlige situation som den, der var omhandlet i artikel 18, stk. 1, i forordning nr. 38/64.

Ifølge artikel 11 i forordning nr. 1612/68 vhar arbejdstagerens ægtefælle og børn ret til at tage arbejde »på hele [medlemsstatsens] område«. Selv i det tilfælde, hvor den vandrede arbejdstager og hans ægtefælle udøver en erhvervsmæssig beskæftigelse i områder, der ligger langt fra hinanden, og hvor der ikke dagligt kan opretholdes nogen fælles bolig, må det være en forudsætning, at ægtefællerne ønsker at bo sammen, og at de på en eller anden måde giver udtryk herfor, f.eks. ved at være sammen i weekenden.

Når fællesskabsforordningen giver ægtefællen ret til at udøve en lønnet beskæftigelse på hele den pågældende medlemsstats område, uanset hvor den vandrede arbejdstager har bopæl, er formålet hermed at forbedre ægtefællens muligheder for at opnå beskæftigelse. Dette medfører ingen ændring i ægtefællens retsstilling i henseende til opholdsret, og der kan navnlig ikke på grundlag heraf antages at bestå nogen selvstændig opholdsret i forhold til den i artikel 10 omhandlede. Familiemedlemmer, der ikke er statsborgere i en medlemsstat, har ingen selvstændige rettigheder i henseende til fri bevægelighed.

Det forenede Kongeriges regering har gjort gældende, at artikel 10 i forordning nr. 1612/68 ikke skaber nogen rettigheder for en ægtefælle, der har ophævet samlivet med en af bestemmelsen omfattet arbejdstager, og som ikke i alvor kan hævdes at bo sammen med denne. Artikel 11 skaber ikke en selvstændig ret til ophold for en sådan ægtefælle.

a) Artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 1612/68 kan ikke fortolkes således, at bestemmelsen omfatter et forhold som det, der gør sig gældende for sagsøgeren i hovedsagen. Den ret, som blandt andet en arbejdstagers ægtefælle ifølge artikel 10 har, er en ret »til at tage bopæl hos [arbejdstageren]«. Det er åbenbart, at begrebet »tage bopæl« i den forbindelse forudsætter et nært og aktuelt forhold mellem arbejdstageren og den pågældende. Artikel 10 gælder først og fremmest i det tilfælde, hvor en arbejdstager skifter bopæl for at arbejde i en anden medlemsstat. Såfremt der ikke for sådanne tilfælde var bestemmelser, hvorefter arbejdstagerens familie har ret til at tage ophold og bo sammen med ham i den pågældende medlemsstat, ville man reelt ikke kunne gennemføre den i EØF-traktatens artikel 48 omhandlede frie bevægelighed for arbejdskraften. Det ville imidlertid dels være ganske unødvendigt, for at gennemføre denne frie bevægelighed, dels stride mod meningen med begrebet »tage bopæl« at fortolke forordningens artikel 10 således, at der herved skabes rettigheder for personer, der ikke længere har nogen sådan faktisk tilknytning til arbejdstageren, at de sammen med ham udgør en egentlig familieenhed.

Artikel 10, stk. 3, i forordning nr. 1612/68 kan ikke fortolkes således, at den eneste betingelse for ægtefællens opholdsret er, at arbejdstageren er i stand til at stille en bolig, i overensstemmelse med de krav, der anses for normale, til rådighed, og at det er uden betydning, om der foreligger vilje til eller

sandsynlighed for, at ægtefællen vil gøre brug af boligen.

b) Artikel 11 i forordning nr. 1612/68 skaber ingen ret til ophold, der er uafhængig af opfyldelsen af de i artikel 10 opstillede betingelser.

Artikel 11 skaber ingen ret til ophold. Denne ret udspringer af artikel 10, der også sætter grænserne for den. Artikel 11 skaber en ret for den samme personkreds som omhandlet i artikel 10 til at udøve en erhvervsmæssig beskæftigelse. Endvidere er de to bestemmelser åbenbart knyttet til hinanden, og den ene må anses for et supplement til den anden. Bestemmelserne omfatter den samme personkreds og har et fælles formål, nemlig at fjerne hindringer for arbejdstagernes mobilitet. Artikel 10 skaber en ret for arbejdstageren til at blive forenet med sin familie. Artikel 11 (og artikel 12) indeholder de nærmere vilkår for, hvorledes denne families integration i opholdslandet kan føres ud i livet. Det ville være i strid med dette fælles formål at lægge til grund, at artiklerne 10 og 11 skaber rettigheder, der er forskellige og indbyrdes uafhængige.

Den indbyrdes forbindelse mellem artikel 11 og artikel 10 giver kun mening, såfremt artikel 11 opfattes som hjemmel for rettigheder, der imidlertid kun består i det omfang, de pågældende personer opfylder bestemte betingelser efter artikel 10.

Med hensyn til spørgsmålet om, hvilke af de i artikel 10 opstillede betingelser der skal være opfyldt for, at der foreligger en ret i henhold til artikel 11, anføres følgende:

Når ægtefællerne lever og i et vist tidsrum har levet adskilt, tjener den omstændighed, at arbejdstageren stiller en »normal bolig« til rådighed for sin ægtefælle, på ingen måde til at fremme det egentlige formål med forordningen, nemlig at fjerne hindringerne for en videreførelse af familielivet, og

dermed at lette arbejdskraftens bevægelighed.

Den af sagsøgeren i hovedsagen forfægtede udlægning af de betingelser i artikel 10, der skal være opfyldt for, at artikel 11 finder anvendelse, fører til vilkårlige og uholdbare resultater. Artikel 11 vedrører en »ægtefælles« forhold, ikke en forhenværende ægtefælles. Bestemmelsen sigter helt åbenbart til personer, der på det pågældende tidspunkt rent faktisk lever i ægteskab med arbejdstageren. Når ægtefællerne er skilt eller er flyttet fra hinanden, kan der vanskeligt hævdes at bestå nogen egentlig familiemæssig tilknytning. Der er ingen grund til at sondre mellem det tilfælde, at ægtefællerne bor hver for sig, og det tilfælde, at de er blevet skilt. Det forekommer tillige urimeligt, om en fraflyttet ægtefælle, der efter samlivsophævelsen ikke længere har noget egentligt tilhørsforhold til den pågældende medlemsstat, fortsat skulle kunne hævde en ret til at bo og arbejde i denne stat. Den britiske regering finder endvidere, at der i forbindelse med den konkrete tvist i hovedsagen er grund til at antage, at traktatens artikel 48 i princippet ikke gælder for statsborgere fra lande, der ikke er medlem af Fællesskabet.

Rigtigheden af den nævnte fortolkning har støtte i andre forordninger, hvorefter der i bestemte forhold består rettigheder for en arbejdstagers familiemedlemmer helt uafhængigt af, om arbejdstageren selv, som forudset, udøver sine rettigheder, idet det af forordningerne udtrykkeligt fremgår, at der er tale om selvstændige rettigheder. Således fremgår det udtrykkeligt af Kommissionens forordning nr. 1251/70 af 29. juni 1970 om arbejdstageres ret til at blive boende på en medlemsstats område efter at have haft beskæftigelse dér (EFT 1970 II, s. 348), at arbejdstagerens familiemedlemmer, efter dennes død, fortsat nyder visse rettigheder, der er udledt af den pågældendes retsstilling som arbejdstager. Artikel 11 i forordning nr. 1612/68 indeholder ingen særlige bestemmelser af denne art.

Kongeriget Nederlandenes regering har i det væsentlige anført følgende:

a) Artikel 10 i forordning nr. 1612/68 skaber en ret for den vandrende arbejdstager til i den medlemsstat, hvor han er beskæftiget, at lade sig følge af sine nærmeste familiemedlemmer, således at de kan tage bopæl hos ham. Herved fjernes en væsentlig hindring for arbejdstagernes mobilitet.

Såvel ordlyden af som formålet med artikel 10 forudsætter, at arbejdstagerens familiemedlemmer bor hos ham. Rigtigheden heraf bekræftes af det krav om bolig, der er opstillet i artikel 10, stk. 3. Denne bestemmelse ville være indholdsløs, såfremt arbejdstagerens familie frit kunne oprette en selvstændig bolig andre steder.

Det kan ikke antages, at arbejdstagerens ægtefælle har en ret til at tage bopæl i henhold til artikel 10, stk. 1, når vedkommende varigt har ophævet samlivet med arbejdstageren og har taget bopæl et andet sted ved at oprette en selvstændig bolig dér.

b) Ifølge artikel 11 i forordning nr. 1612/68 har ægtefælle og børn under 21 år, der har taget ophold hos arbejdstageren i medfør af artikel 10, ret til ved lønnet beskæftigelse at yde bidrag til fremme af deres personlige levevilkår og deres integration i det samfund, de har slået sig ned i.

Eventuelle hindringer herfor i national lovgivning ophæves ved artikel 11, selv når de pågældende familiemedlemmer ikke er statsborgere i en medlemsstat. Reglerne i artikel 11 er en følge af arbejdstagerens ret efter artikel 10 til at lade sine familiemedlemmer tage bopæl hos ham. Bestemmelsen skaber ikke nogen selvstændig ret til ophold. Hvad angår personer, der er statsborgere i

en medlemsstat, har disse en sådan ret i henhold til artikel 1 i forordning nr. 1612/68, for så vidt som de udøver en lønnet beskæftigelse. Denne selvstændige opholdsret kan derfor i visse tilfælde føje sig til disse personers opholdsret efter artikel 10. Såfremt familien opløses, falder kun opholdsretten ifølge artikel 10 bort.

Hvis familiemedlemmerne ikke er statsborgere i en medlemsstat, har de kun en opholdsret i henhold til forordningens artikel 10. Såfremt familien opløses, må spørgsmålet om disse familiemedlemmers fortsatte opholdsret i den pågældende medlemsstat afgøres på grundlag af landets egen lovgivning. Det berører ikke sådanne familiemedlemmers eventuelle ret til fortsat, navnlig i tilfælde af arbejdstagerens død, i medfør af forordning nr. 1251/71 at blive boende på den pågældende medlemsstats område.

Kommissionen har gjort gældende, at foruden artiklerne 10 og 11 i forordning nr. 1612/68 må også andre fællesskabsbestemmelser tages i betragtning ved løsningen af tvisten i hovedsagen. EØF-traktaten omtaler i artiklerne 48 ff. ganske vist kun »arbejdskraftens« frie bevægelighed, men det er almindeligt anerkendt, at den grundlæggende ret til frit at kunne bevæge sig inden for Fællesskabet også gælder den vandrende arbejdstagers familie. Med henblik på den foreliggende tvist i hovedsagen må der derfor også tages hensyn til bestemmelserne i Rådets direktiv 68/360 af 15. oktober 1968 om afskaffelse af restriktioner om rejse og ophold inden for Fællesskabet for medlemsstaternes arbejdstagere og deres familiemedlemmer (EFT 1968 II, s. 477) (navnlig direktivets artikel 4), til artikel 3 i forordning nr. 1251/70, til artikel 1 i Rådets direktiv 64/221 af 25. februar 1964 om samordning af de særlige foranstaltninger, som gælder for udlændinge med hensyn til rejse og ophold, og som er begrundet i hensynet til den offentlige orden, sikkerhed og sundhed (EFT 1963-1964, s. 109), samt til Rådets direktiv 72/194 af 18. maj 1972

om udvidelse af anvendelsesområdet for Rådets direktiv 64/221 til også at omfatte arbejdstagere, som udnytter retten til at blive boende på en medlemsstats område efter at have haft beskæftigelse dér (EFT 1972 II, s. 456).

Kommissionen anfører endvidere, at den vandrende arbejdstagers familiemedlemmers ret til frit at kunne bevæge sig inden for Fællesskabet ikke kan antages at være en personlig ret for disse personer, men derimod en afledet ret. Det må navnlig antages at være tilfældet for medlemmer af en vandrende arbejdstagers familie, der ikke er statsborgere i en medlemsstat. Kun i kraft af sådanne personers familiemæssige tilknytning til den vandrende arbejdstager omfattes de af den i fællesskabsretten hjemlede ret til fri bevægelighed. Det fremgår således udtrykkeligt af artikel 4 i direktiv 68/360, at et familiemedlem, der ikke er statsborger i en medlemsstat, har ret til et opholdsbevis med samme gyldighed som »for den arbejdstager, som han er knyttet til«. Formålet hermed er at sikre, at arbejdstageren kan opretholde og videreføre sine familiemæssige forhold, også når han udøver sin ret til fri bevægelighed inden for Fællesskabet. Det må heraf modsætningsvis sluttes, at bortfaldet af den særlige familiemæssige tilknytning til den vandrende arbejdstager medfører, at de pågældende familiemedlemmer mister den i fællesskabsretten hjemlede ret til fri bevægelighed.

a) Med hensyn til den konkrete tvist i hovedsagen bemærker Kommissionen, at sagsøgeren fortsat er gift med sin mand, og at hun må antages at være medlem af hans familie i den i artiklerne 10 ff. i forordning nr. 1612/68, direktiv 68/360 og artikel 3 i forordning nr. 1251/70 forudsatte betydning. Det eneste spørgsmål bliver herefter, om fællesskabslovgiver ud over at kræve ægteskab har opstillet yderligere krav til det ægteskabelige samliv, der skal være opfyldt

for, at den vandrende arbejdstagers ægtefælle kan påberåbe sig den i fællesskabsretten hjemlede ret til fri bevægelighed.

Såfremt man som en betingelse vil kræve, at ægtefællerne bor sammen i en fælles bolig, må dette forudsætte, at fællesskabslovgiver ikke alene har villet gøre retten til frit at kunne bevæge sig afhængig af, at der består et bestemt familieretligt forhold, nemlig et gyldigt og ikke-opløst ægteskab, men herudover har villet opstille nogle ganske særlige krav om, at ægtefællerne skal give deres ægteskab udtryk i en bestemt fælles livsform for som familie at kunne påberåbe sig retten til fri bevægelighed. Det kan imidlertid ikke antages, at fællesskabslovgiver nogen sinde har haft til hensigt at fastlægge sådanne regler.

Det har ikke været fællesskabslovgivers hensigt i forbindelse med spørgsmålet om retten til fri bevægelighed at ville regulere rent familieretlige spørgsmål. Ikke alle medlemsstater og enkeltpersoner har den samme opfattelse af ægteskabet. Det ville gå langt ud over formålet med reglerne om fri bevægelighed at antage, at fællesskabslovgiver har hjemmel til at fastlægge et familiebegreb, der forudsætter, at hele familien bor »under samme tag« eller i samme bolig.

Det fremgår med al tydelighed af andre fællesskabsretlige bestemmelser, at artikel 10, stk. 1 og 3, i forordning nr. 1612/68 da heller ikke kan fortolkes i den retning.

Det fremgår således af selve artikel 11, at en vandrende arbejdstagers ægtefælle har ret til »at udøve enhver lønnet beskæftigelse på hele [den pågældende medlemsstats] område«. Det må anses for givet, at denne bestemmelse ikke skaber nogen selvstændig ret til ophold. Formålet med bestemmelsen er at give den ægtefælle, der har opholdsret i henhold til artikel 10 og direktiv 68/360,

en supplerende rettighed, nemlig til at udøve en lønnet beskæftigelse. Da det fremgår af bestemmelsen, at den vandrende arbejdstagers ægtefælle har ret til at tage arbejde på hele den pågældende medlemsstats område, ville den imidlertid ikke give nogen mening, såfremt der ikke også var en ret til at bosætte sig et andet sted end dér, hvor den vandrende arbejdstager selv bor.

Man må i den forbindelse hæfte sig særligt ved artikel 3, stk. 3 og 4, i direktiv 68/360. Disse bestemmelser indeholder regler om vilkårene for at udstede opholdstilladelser til vandrende arbejdstagers familiemedlemmer. Det fremgår af reglerne, at fællesskabslovgiver yderligere ikke har villet betinge udstedelsen af opholdstilladelse til en vandrende arbejdstagers ægtefælle af, at der foreligger en fælles bolig. Den eneste betingelse, der skal være opfyldt, er, at vedkommende er medlem af arbejdstagerens familie.

Artikel 10, stk. 1 og 3, i forordning nr. 1612/68 må ses i lyset af formålet med disse bestemmelser, som er at skabe en sikkerhed for, at arbejdskraften kan bevæge sig frit på trods af de hindringer og vanskeligheder, der i medlemsstaterne findes på grund af praksis vedrørende udlændinges forhold. Når fremmede arbejdstagere og deres familier står uden bolig eller lever i overbefolkede boliger, er der netop tale om et problem, man ofte støder på i forbindelse med spørgsmålet om reguleringen af udlændinges forhold. Formålet med kravet om, at den vandrende arbejdstagers familiemedlemmer skal råde over en normal bolig, er at undgå, at retten til frit at bevæge sig inden for Fællesskabet ikke skaber uacceptable vanskeligheder i medlemsstaterne, samtidig med, at det udtrykkeligt forbydes at udøve forskelsbehandling i forhold til indenlandske arbejdstagere. Når der i forordningen er anvendt den ordlyd, at den vandrende arbejdstagers familiemedlemmer har ret til at »tage bopæl« hos denne, skyldes det den økonomiske afhængighedssituation, som den ægtefælle, der, i hvert fald i begyn-

delsen, ikke har arbejde, typisk befinder sig i; det fremhæves herved samtidig, at der påhviler den vandrende arbejdstager et ansvar for at skaffe de pågældende medlemmer af hans eller hendes familie en bolig svarende til de krav, der anses for normale. Bestemmelsen kan dog ikke fortolkes på den måde, at der altid skal foreligge en fælles bolig, således at dette er en forudsætning for den vandrende arbejdstagers ægtefælles opholdsret. Bestemmelsen må antages at være udtryk for en afvejning af på den ene side hensynet til, at udlændinges boliger opfylder visse sundhedsmæssige krav, og på den anden side hensynet til den grundlæggende ret til at kunne bevæge sig frit inden for Fællesskabet, hvorfor bestemmelsen kun kan fortolkes på den måde, at den vandrende arbejdstagers familiemedlemmer rent faktisk skal råde over en bolig svarende til de krav, der anses for normale. I samme retning går artikel 3 i forordning nr. 1251/70, ifølge hvilken der må antages at gælde de samme betingelser som de, der er omhandlet i artikel 10 i forordning nr. 1612/68.

b) Der bør gives følgende svar på de af Bundesverwaltungsgericht forelagte spørgsmål:

1) Artikel 10, stk. 1 og 3, i forordning nr. 1612/68 skal fortolkes således, at en ægtefælle til en vandrende arbejdstager kun har ret til ophold i den medlemsstat, i hvilken den vandrende arbejdstager er beskæftiget, såfremt han eller hun råder over en normal bolig i den i forordningens artikel 10, stk. 3, forudsatte betydning. Derimod er det ikke nogen betingelse, at den vandrende arbejdstagers ægtefælle deler bolig med denne.

2) Artikel 11 i forordning nr. 1612/68 skal fortolkes således, at ægtefællen til en statsborger i en medlemsstat, som udøver erhverv på en anden medlemsstats område og har bopæl dér, har ret til på hele denne medlemsstats område at udøve en lønnet beskæftigelse, idet

denne ret kun er betinget af, at den pågældende ægtefælle har opholdsret i henhold til artikel 10 i forordning nr. 1612/68.

3. Mundtlig forhandling

Den tyske regering, ved Dr. Ernst Röder, og Kommissionen, ved Dr. Manfred Beschel, har afgivet mundtlige indlæg i retsmødet den 19. september 1984.

Under retsmødet har Kommissionen i modsætning til det i de skriftlige indlæg anførte gjort gældende, at betingelserne i

artikel 10, dvs. at der foreligger en familiemæssig tilknytning og en rimelig bolig, kun skal være opfyldt på tidspunktet for indrejsen i den anden medlemsstat. Det anføres, at opholdsretten fortsat består, også efter at der ikke længere er nogen familiemæssig tilknytning eller nogen ægteskabelige bånd. Det ville være i strid med grundlæggende rettigheder, såfremt en vandrende arbejdstager ved en ensidig og vilkårlig handling kunne fjerne den beskyttelse, som medlemmerne af hans familie har ifølge fællesskabsretten.

Generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 7. november 1984.

Præmisser

- 1 Ved kendelse af 18 oktober 1983, indgået til Domstolen den 5. december 1983, har Bundesverwaltungsgericht, 1. afdeling, i medfør af EØF-traktatens artikel 177 forelagt to præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkningen af artiklerne 10 og 11 i Rådets forordning nr. 1612/68 af 15. oktober 1968 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet (EFT L 257, s. 2).
- 2 Disse spørgsmål er blevet rejst under en tvist mellem Aissatou Diatta, der er senegalesisk statsborger, og Land Berlin, repræsenteret af Berlins politidirektør (Polizei-präsident).
- 3 Diatta indgik ægteskab med en fransk statsborger, der bor og arbejder i Vestberlin. Hun har dér udøvet sit erhverv uden afbrydelser siden februar 1978.
- 4 Efter i nogen tid at have boet sammen med sin ægtefælle ophævede hun samlivet den 29. august 1978 med henblik på at blive skilt, og hun har siden boet i en anden bolig.

- 5 Ved udløbet af sin opholdstilladelse ansøgte Diatta om forlængelse, men den 29. august 1980 afslog Berlins politidirektør ansøgningen med den begrundelse, at Diatta ikke længere kunne anses for medlem af nogen EF-borgers familie, og at hun ikke længere opretholdt nogen fælles bolig med sin mand. Afslaget blev opretholdt af Verwaltungsgericht under henvisning til ægtefællernes manglende fælles bolig. Derimod anså denne retsinstans den familiemæssige tilknytning for bestående. Sagsøgeren ankede den pågældende dom til Oberverwaltungsgericht, der stadfæstede den, hvorefter sagsøgeren indbragte sagen for Bundesverwaltungsgericht.
- 6 Dette er baggrunden for, at Bundesverwaltungsgericht har forelagt Domstolen følgende spørgsmål:
 - 1) Skal artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 1612/68 fortolkes således, at en ægtefælle til en arbejdstager, der er statsborger i en medlemsstat og er beskæftiget på en anden medlemsstats område, anses for at have bopæl »hos... [arbejdstageren]«, selv om han varigt har ophævet samlivet, men bebor en anden bolig i samme område?
 - 2) Skal artikel 11 i forordning nr. 1612/68 fortolkes således, at en ægtefælle (der ikke selv er statsborger i en medlemsstat) til en statsborger i en medlemsstat, som udøver erhverv på en anden medlemsstats område, har opholdsret i denne medlemsstat, uanset om vedkommende opfylder betingelserne for opholdsret i henhold til forordningens artikel 10, når den pågældende ønsker at udøve en lønnet beskæftigelse på medlemsstatens område?
- 7 Ved de to af Bundesverwaltungsgericht forelagte spørgsmål søges i det væsentlige klarlagt, om de af artikel 10 i forordning nr. 1612/68 omfattede medlemmer af en vandrende arbejdstagers familie nødvendigvis til stadighed skal bo sammen med arbejdstageren for at have ret til ophold i medfør af denne bestemmelse, og om artikel 11 hjemler en selvstændig ret til ophold i forhold til den i artikel 10 omhandlede.
- 8 Artikel 10 i forordning nr. 1612/68 er sålydende:
 - »1) Følgende personer har uanset nationalitet ret til at tage bopæl hos en arbejdstager, der er statsborger i en medlemsstat og er beskæftiget på en anden medlemsstats område:

a) hans ægtefælle og deres efterkommere i lige linje, der er under 21 år eller forsørges af ham;

b) arbejdstagerens og hans ægtefælles slægtninge i opstigende linje, når disse forsørges af ham.

2) Medlemsstaterne skal lette tilflytningen for familiemedlemmer, som ikke er nævnt i stk. 1, men som forsørges af eller i hjemlandet er optaget i den nævnte arbejdstagers husstand.

3) Det er en forudsætning for anvendelsen af stk. 1 og stk. 2, at arbejdstageren for sin familie råder over en bolig, der svarer til de krav, der anses for normale for indenlandske arbejdstagere i det område, hvor han er beskæftiget; denne bestemmelse må ikke medføre forskelsbehandling mellem indenlandske arbejdstagere og arbejdstagere fra andre medlemsstater.«

9 Forordningens artikel 11 lyder således:

»I tilfælde, hvor en statsborger i en medlemsstat har lønnet beskæftigelse eller selvstændig virksomhed på en anden medlemsstats område, har ægtefællen og børn, der er under 21 år eller forsørges af ham, ret til at udøve enhver lønnet beskæftigelse på hele denne medlemsstats område, selv om de ikke har statsborgerret i en medlemsstat.«

10 Sagsøgeren i hovedsagen har gjort gældende, at artikel 10 ikke indeholder noget udtrykkeligt krav om en fælles bolig, idet bestemmelsen kun kan antages at kræve, at den vandrende arbejdstager stiller en bolig til rådighed for medlemmerne af sin familie, »der svarer til de krav, der anses for normale«. Baggrunden for disse regler er et ønske om at sikre den offentlige orden og sikkerhed ved at forhindre indvandring af personer, der lever under utilfredstillende forhold. Det udelukker imidlertid ikke, at ægtefællen eller et andet familiemedlem ved at leje en egen bolig skaffer sig yderligere plads. Det anføres endvidere, at der i forordning nr. 1612/68 ikke kan indfortolkes et krav om, at det ægteskabelige samliv opretholdes. Det tilkommer således ikke indvandringsmyndigheden at afgøre, om en forsoning stadig er mulig. Hertil kommer, at hvis man undtagelsesfrit krævede, at ægtefællerne opretholder en fælles bolig, ville arbejdstageren til enhver tid, ved at nægte ægtefællen adgang til boligen, kunne få ham eller hende udvist. Endelig gøres det

gældende, at forordningens artikel 11 skaber en videregående ret til ophold end den, som hjemles i artikel 10, og at artikel 11 nødvendigvis forudsætter, at ægtefællen kan vælge at oprette en anden bolig.

- 11 Sagsøgte i hovedsagen, Land Berlin, har gjort gældende, at artikel 10 i forordning nr. 1612/68 udelukkende er begrundet i hensynet til de vandrende arbejdstagers interesser og deres mobilitet, idet bestemmelsen sikrer, at deres familiebånd kan opretholdes. Der er derfor intet grundlag for at antage, at der består en opholdsret for vandrende arbejdstagers familiemedlemmer ud over den, som er begrundet i, at disse lever sammen med arbejdstageren. Om artikel 11 gøres det gældende, at bestemmelsen ikke hjemler nogen ret til ophold, men kun en ret til at tage beskæftigelse.
- 12 Regeringerne for Forbundsrepublikken Tyskland, Det forenede Kongerige og Nederlandene har på linje hermed gjort gældende, at det følger af ordlyden og de reale hensyn bag forordningens artikel 10, at ægtefællen kun har ret til ophold, såfremt han eller hun bor i den vandrende arbejdstagers bolig. Det fremgår af femte betragtning til forordning nr. 1612/68, at formålet med bestemmelsen er at gøre det muligt for arbejdstageren at leve sammen med sin familie. Der kan imidlertid ikke antages at foreligge familieforening, når ægtefællerne opgiver det ægteskabelige samliv. Der er i artiklerne 10 og 11 i forordning nr. 1612/68 taget højde for sondringen i artikel 48, stk. 3, mellem ret til arbejde og ret til ophold. Rigtigheden af denne fortolkning bestyrkes af den måde, som artiklerne 10 og 11 i forordning nr. 1612/68 er blevet til på, idet grundlaget herfor er artiklerne 17 og 18 i Rådets forordning nr. 38/64 af 25. marts 1964 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet (JO 62, s. 965). Det fremgik udtrykkeligt af artikel 18 i forordning nr. 38/64, at der ikke var nogen selvstændig ret til ophold for det familiemedlem, der ikke kunne støtte ret på artikel 17.
- 13 Kommissionen har gjort gældende, at det er almindeligt anerkendt, at den grundlæggende ret til fri bevægelighed, der er omhandlet i traktatens artikler 48 ff., også gælder den vandrende arbejdstagers familie. Kommissionen anfører, at EF-borgernes ret til frit at kunne bevæge sig herefter ikke kan være afhængig af den måde, ægtefællerne ønsker at indrette deres ægteskabelige samliv på, ved at der stilles krav om, at ægtefællerne deler bolig. Det anføres i denne forbindelse navnlig, at ikke alle medlemsstater og enkeltpersoner har samme opfattelse af ægteskabet. Det er årsagen til, at artikel 10 ikke kan antages at opstille et sådant

krav. Formålet med artikel 10 er her kun at sikre, at indvandrere har rådighed over en normal bolig, hvilket er begrundet i administrative krav om, at udlændinges boliger opfylder visse sundheds- og pladmæssige normer. Det fremgår ligeledes af artikel 3, stk. 3 og 4, i Rådets direktiv 68/360 af 15. oktober 1968 om afskaffelse af restriktioner om rejse og ophold inden for Fællesskabet for medlemsstaternes arbejdstagere og deres familiemedlemmer (EFT 1968 II, s. 477), at retten til at få udstedt opholdstilladelse kun er undergivet den ene materielle betingelse, at der foreligger et ægteskab, idet der ikke yderligere kan stilles krav om fælles bolig. Under retsmødet har Kommissionen gjort en mere vidtrækkende opfattelse gældende, nemlig at opholdsretten for den vandrende arbejdstagers familiemedlemmer, ligesom deres ret til på hele opholdsstatens område at udøve en lønnet beskæftigelse, ikke bortfalder, såfremt der efter indrejsen i den pågældende stat sker en ophævelse af den familiemæssige tilknytning.

- 14 Ved besvarelsen af de forelagte spørgsmål må der tages hensyn til den sammenhæng, som forordning nr. 1612/68 er et led i.
- 15 Forordningen indgår i en række forskellige regelsæt, hvis formål det er at bidrage til, at de i traktatens artikel 48 opstillede mål kan føres ud i livet. Forordningen skal derfor bl.a. gøre det muligt for arbejdstagerne frit at bevæge sig på andre medlemsstaters områder og tage ophold dér for at udøve en beskæftigelse.
- 16 Med henblik herpå bestemmes det i forordningens artikel 10, at også visse af den vandrende arbejdstagers familiemedlemmer kan indrejse i den medlemsstat, hvor arbejdstageren har slået sig ned, og tage ophold hos ham.
- 17 Når henses til den sammenhæng, bestemmelsen indgår i, og de mål, der søges nået herved, bør den ikke fortolkes indskrænkende.
- 18 Ifølge forordningens artikel 10, hvorefter den vandrende arbejdstagers familiemedlemmer har ret til at tage ophold hos arbejdstageren, er det ikke nogen betingelse, at det pågældende familiemedlem til stadighed bor hos ham, men kun, jfr. bestemmelsens stk. 3, at arbejdstageren med henblik på modtagelsen af sin familie råder

over en bolig, der svarer til de krav, der anses for normale. Der kan således ikke antages at være noget stiltiende krav om, at der til stadighed foreligger en fælles bolig for familien.

- 19 En sådan fortolkning er i øvrigt i overensstemmelse med de reale hensyn bag forordningens artikel 11, der hjemler en ret for familiemedlemmerne til på hele den pågældende medlemsstats område at påtage sig enhver form for lønnet beskæftigelse, også selv om denne beskæftigelse udøves langt fra den vandrende arbejdstagers opholdssted.
- 20 Det tilføjes, at de ægteskabelige bånd ikke kan anses for brudt, så længe ægteskabet ikke er blevet opløst ved en afgørelse fra den dertil kompetente myndighed. Dette er ikke tilfældet, når ægtefællerne blot har ophævet samlivet, også selv om de har til hensigt senere at lade sig skille.
- 21 Hvad angår artikel 11 i forordning nr. 1612/68, fremgår det af selve ordlyden, at den ikke hjemler nogen selvstændig ret til ophold for den vandrende arbejdstagers familiemedlemmer, men kun en ret til på hele den pågældende medlemsstats område at udøve enhver form for lønnet beskæftigelse. Forordningens artikel 11 kan derfor ikke antages at hjemle en opholdsret, der er uafhængig af, om de i artikel 10 opstillede betingelser er opfyldt.
- 22 De af Bundesverwaltungsgericht forelagte spørgsmål må herefter besvares således, at de af artikel 10 i forordning nr. 1612/68 omfattede medlemmer af en vandrende arbejdstagers familie ikke nødvendigvis til stadighed skal bo sammen med arbejdstageren for at have ret til ophold i medfør af denne bestemmelse, men forordningens artikel 11 hjemler ingen selvstændig ret til ophold i forhold til den i artikel 10 omhandlede.

Sagens omkostninger

- 23 De udgifter, der er afholdt af de deltagende regeringer og af Kommissionen for De europæiske Fællesskaber, der har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke godtgøres. Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN

vedrørende de spørgsmål, som er forelagt den af Bundesverwaltungsgericht ved kendelse af 18. oktober 1983, for ret:

De af artikel 10 i forordning nr. 1612/68 omfattede medlemmer af en vandrende arbejdstagers familie skal ikke nødvendigvis til stadighed bo sammen med arbejdstageren for at have ret til ophold i medfør af denne bestemmelse, men forordningens artikel 11 hjemler ingen selvstændig ret til ophold i forhold til den i artikel 10 omhandlede.

Mackenzie Stuart

Bosco

Due

Kakouris

Everling

Bahlmann

Joliet

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 13. februar 1985.

P. Heim

Justitssekretær

A. J. Mackenzie Stuart

Præsident